

Libris .RO

Respect pentru oameni și cărți

**MIHAI
EMINESCU**

PROZĂ

CUPRINS

<i>Cronologie</i>	5
-------------------------	---

PROZE PUBLICATE ÎN TIMPUL VIEȚII

Făt-Frumos din lacrimă	15
Sărmanul Dionis (Novelă)	41
La aniversară (Narațiune originală)	91
Cezara (Novelă originală)	98

DIN MANUSCRISE

Geniu pustiu (Tasso-n Scoția)	137
Iconostas și fragmentarium [„Pe podelele reci de cărămidă...”]	239
[Avatarii faraonului Tlă]	247
[Poveste indică]	306
[Archaeus]	308
[Moartea lui Ioan Vestimie]	321
Aur, mărire și amor	329
[Falsificatorii de bani]	338
[Părintele Ermolachie Chisăliță]	340
[„S-a-ntâmplat în vremea mea...”]	346
[La curtea cuconului Vasile Creangă]	348
[Moș Iosif]	361
Visul unei nopți de iarnă	366
Contrapagină	371

[„Când eram încă la Universitate...“]	378
[Istorie miniaturală]	379
<i>Respect pentru oameni și cărți</i>	
[„Ea era albă ca zahărul...“]	384
Amalia	385

**BASME ÎN PROZĂ
DE INSPIRAȚIE POPULARĂ**

Călin Nebunul	389
Frumoasa Lumii	402
Borta vântului	420
Finul lui Dumnezeu	424
Vasilie-finul-lui-Dumnezeu	436
<i>Referințe critice</i>	443

FĂT-FRUMOS DIN LACRIMĂ

În vremea veche, pe când oamenii, cum sunt ei azi, nu erau decât în germanii viitorului, pe când Dumnezeu călca încă cu picioarele sale sfinte pietroasele pustii ale pământului – în vremea veche trăia un împărat întunecat și gânditor ca miazănoaptea și avea o împărăteasă Tânără și zâmbitoare ca miezul luminos al zilei.

Cincizeci de ani de când împăratul purta război c-un vecin al lui. Murise vecinul și lăsase de moștenire fiilor și nepoților ura și vrajba de sânge. Cincizeci de ani, și numai împăratul trăia singur, ca un leu îmbătrânit, slăbit de lupte și suferințe – împărat ce-n viață lui nu râsese niciodată, care nu zâmbea nici la cântecul nevinovat al copilului, nici la surâsul plin de amor al soției lui tinere, nici la poveștile bătrâne și glumețe a ostașilor înălbite în bătălie și nevoi. Se simțea slab, se simțea murind și n-avea cui să lese moștenirea urei lui. Trist se scula din patul împărătesc, de lângă împărăteasa Tânără – pat aurit, însă pustiu și nebinecuvântat – trist mergea la război cu inima neîmblânzită; și împărăteasa sa, rămasă singură, plângea cu lacrimi de văduvie singurătatea ei. Părul ei cel galben ca aurul cel mai frumos cădea pe sănii ei albi și rotunzi, și din ochii ei albaștri și mari curgeau șiroaie de mărgăritare apoase pe o față mai albă ca argintul crinului. Lungi cearcăne vinete se trăgeau

împrejurul ochilor și vine albastre se trăgeau pe fața ei albă
ca o marmură vie.

Sculată din patul ei, ea se aruncă pe treptele de piatră a unei bolte în zid, în care veghea, deasupra unei candele fumegânde, icoana îmbrăcată în argint a Maicei durerilor. Înduplecată de rugăciunile împărătesei îngenuncheate, pleoapele icoanei reci se umeziră și o lacrimă curse din ochiul cel negru al mamei lui Dumnezeu. Împărăteasa se ridică în toată măreața ei statură, atinse cu buza ei seacă lacrima cea rece și o supse în adâncul sufletului său. Din momentul acela ea purceșe îngreunată.

Trecu o lună, trecură două, trecură nouă, și împărăteasa făcu un ficiar alb ca spuma laptelui, cu părul bălai ca razele lunei.

Împăratul surâse, soarele surâse și el în înfocata lui împărătie, chiar stătu pe loc, încât trei zile n-a fost noapte, ci numai senin și veselie; vinul curgea din butii sparte și chiotele despicau bolta cerului.

Și-i puse mama numele Făt-Frumos din lacrimă.

Și crescă și se făcu mare ca brazii codrilor. Creștea într-o lună cât alții într-un an.

Când era destul de mare, puse să-i facă un buzdugan de fier, îl aruncă în sus de despică bolta cerului, îl prinse pe degetul cel mic, și buzduganul se rupse-n două. Atunci puse să-i facă altul mai greu, îl aruncă în sus aproape de palatul de nori al lunei; căzând din nori, nu se rupse de degetul voinicului.

Atunci Făt-Frumos își luă ziua bună de la părinți, ca să se ducă să se bată el singur cu ostile împăratului ce-l dușmănea pe tată-său. Puse pe trupul său împărătesc haine de

păstor, cămeșă de borangic, țesută în lacrimele mamei sale, mândră pălărie cu flori, cu cordele și cu mărgele rupte de la gâturile fetelor de-mpărați, își puse-n brâul verde un fluier de doine și altul de hore, și, când era soarele de două sulițe pe cer, a plecat în lumea largă și-n toiul lui de voinic.

Pe drum horea și doinea, iar buzduganul și-l arunca să spintece nourii, de cădea departe tot cale de-o zi. Văile și munții se uimeau auzindu-i cântecele, apele-și ridicau valurile mai sus, ca să-l asculte, izvoarele își turburau adâncul, ca să-și azvârle afară undele lor, pentru ca fiecare din unde să-l audă, fiecare din ele să poată cânta ca dânsul când vor șopti văilor și florilor.

Râurile se ciorăiau mai în jos de brâiele melancolicelor stânce, învățau de la păstorul împărat doina iubirilor, iar vulturii, ce stau amuțiți pe creștetele seci și sure a stâncelor nalte, învățau de la el tipătul cel plâns al jelei.

Steteau toate uimite pe când trecea păstorașul împărat, doinind și horind; ochii cei negri ai fetelor se umpleau de lacrimi de dor; și-n piepturile păstorilor tineri, răzimați c-un cot de-o stâncă și c-o mână pe bătă, încolțea un dor mai adânc, mai întunecos, mai mare – dorul voiniciei.

Toate steteau în loc, numai Făt-Frumos mergea mereu, urmărind cu cântecul dorul inimii lui, și cu ochii buzduganul, ce sclipea prin nori și prin aer ca un vultur de oțel, ca o stea năzdrăvană.

Când era-nspre sara zilei a treia, buzduganul, căzând, se izbi de o poartă de aramă și făcu un vuiet puternic și lung. Poarta era sfărâmată și voinicul intră. Luna răsărise dintre munci și se oglindea într-un lac mare și limpede, ca seninul cerului. În fundul lui se vedea sclipind, de limpede ce era,

un nisip de aur; iar în mijlocul lui, pe o insulă de smarand, înconjurat de un crâng de arbori verzi și stufoși, se ridica un mândru palat de o marmură ca laptele, lucie și albă – atât de lucie, încât în ziduri răsfrângea ca-ntr-o oglindă de argint: dumbravă și luncă, lac și țărmuri. O luntre aurită veghea pe undele limpezi ale lacului lângă poartă; și-n aerul cel curat al serei tremurau din palat cântece mândre și senine. Făt-Frumos se sui-n luntre și, vâslind, ajunse până la scările de marmură ale palatului. Pătruns acolo, el văzu în boltele scărilor candelabre cu sute de brațe, și-n fiecare braț ardea câte o stea de foc. Pătrunse în sală. Sala era înaltă, susținută de stâlpi și de arcuri, toate de aur, iar în mijlocul ei stătea o mândră masă, acoperită cu alb, talgerele toate săpate din câte-un singur mărgăritar mare; iar boierii ce ședeau la masă în haine aurite, pe scaune de catifea roșie, erau frumoși ca zilele tinereții și voioși ca horele. Dar mai ales unul din ei, cu fruntea-ntr-un cerc de aur bătut cu diamante și cu hainele strălucite, era frumos ca luna unei nopți de vară. Dar mai mândru era Făt-Frumos.

– Bine-ai venit, Făt-Frumos! zise împăratul; am auzit de tine, da' de văzut nu te-am văzut.

– Bine te-am găsit, împărate, deși mă tem că nu te-oi lăsa cu bine, pentru că am venit să ne luptăm greu, că destul ai viclenit asupra tatălui meu.

– Ba n-am viclenit asupra tatălui tău, ci totdeauna m-am luptat în luptă dreaptă. Dar cu tine nu m-oi bate. Ci mai bine-oi spune lăutarilor să zică și cuparilor să împle cupele cu vin și-om legă frăție de cruce pe cât om fi și-om trăi.

Și se sărutară feciorii de-mpărați în urările boierilor, și băură, și se sfătuiră.

Zise împăratul lui Făt-Frumos:

Respect pentru oameni și cărți
– De cine-n lume te temi tu mai mult?
– De nime-n lumea asta, afară de Dumnezeu. Dar tu?
– Eu iar de nime, afară de Dumnezeu și de Mama-Pădurilor. O babă bătrână și urâtă, care îmblă prin împărăția mea de mâna cu furtuna. Pe unde trece ea, fața pământului se usucă, satele se risipesc, târgurile cad năruite. Mers-am eu asupra ei cu bătălie, dar n-am isprăvit nimica. Ca să nu-mi prăpădească toată împărăția, am fost silit să stau la-nvoială cu ea și să-i dau ca bir tot al zecilea din copiii supușilor mei. Și azi vine ca să-și ieie birul.

Când sună miazănoaptea, fețele mesenilor se posomorâră; căci pe miazănoapte călare, cu aripi vântoase, cu față zbârcită ca o stâncă buhavă și scobită de păraie, c-o pădure-n loc de păr, urla prin aerul cernit Mama-Pădurilor cea nebună. Ochii ei – două nopți turburi, gura ei – un hău căscat, dinții ei – șiruri de pietre de mori.

Cum venea vuind, Făt-Frumos o apucă de mijloc și o trânti cu toată puterea într-o piuă mare de piatră; peste piuă prăvăli o bucată de stâncă, pe care-o legă din toate părțile cu șepte lanțuri de fier. Înăuntru baba șuiera și se smulgea ca vântul închis, dar nu-i folosea nimica.

Veni iar la ospăt; când prin bolțile ferestelor, la lumina lunei, văzură două dealuri lungi de apă. Ce era? Mama-Pădurilor, neputând să iasă, trecea peste ape cu piuă cu tot și-i brăzda fața în două dealuri. Și fugă mereu, o stâncă de piatră îndrăcită, rupându-și cale prin păduri, brăzdând pământul cu dără lungă, până ce se făcu nevăzută în depărtarea nopții.

Făt-Frumos ospătă ce ospătă, dar apoi, luându-și buzduganul de-a umăr, merse mereu pe dâra trasă de piuă,

până ce ajunse lâng-o casă frumoasă, albă, care steclea la lumina lunei în mijlocul unei grădini de flori. Florile erau în straturi verzi și luminau albastre, roșie-închise și albe, iar printre ele roiau fluturi ușori, ca sclipitoare stele de aur. Miros, lumină și un cântec nesfârșit, încet, dulce, ieșind din roirea fluturilor și a albinelor, îmbătau grădina și casa. Lângă prispă steteau două butii cu apă, iar pe prispă torcea o fată frumoasă. Haina ei albă și lungă părea un nor de raze și umbre, iar părul ei de aur era împletit în cozi lăsate pe spate, pe când o cunună de mărgăritărel era aşezată pe fruntea ei netedă. Luminată de razele lunei, ea părea muiată într-un aer de aur. Degetele ei ca din ceară albă torceau dintr-o furcă de aur și dintr-un fuior de o lână ca argintul torcea un fir de o mătase albă, subțire, strălucită, ce semăna mai mult cu o vie rază de lună, ce cutreiera aerul, decât a fir de tort.

La zgomotul ușor al pașilor lui Făt-Frumos, fata-și ridică ochii albaștri ca undele lacului.

– Bine-ai venit Făt-Frumos, zise ea cu ochii limpezi și pe jumătate închiși, cât e de mult de când te-am visat... Pe când degetele mele torceau un fir, gândurile mele torceau un vis, un vis frumos, în care eu mă iubeam cu tine; Făt-Frumos, din fuior de argint torceam și eram să-ți țes o haină urzită în descântece, bătută-n fericire; s-o porți... să te iubești cu mine. Din tortul meu ți-aș face o haină, din zilele mele, o viață plină de desmierdări.

Astfel, cum privea umilită la el, fusul îi scăpă din mâna și furca căzu alături cu ea. Ea se sculă și, ca rușinată de cele ce zisese, mâinile ei spânzurau în jos ca la un copil vinovat și ochii ei mari se plecară. El se apropie de ea, c-o mâna îi

cuprinse mijlocul, iar cu cealaltă îi desmierdă încet fruntea
Respect pentru oameni și cărți
și părul și-i șopti:

– Ce frumoasă ești tu, ce dragă-mi ești! A cui ești tu, fata mea?

– A Mumei-Pădurilor, răspunse ea suspinând; mă vei iubi tu acuma, când știi a cui sunt?

Ea încunjură cu amândouă brațele ei goale grumazul lui și se uită lung la el, în ochii lui.

– Ce-mi pasă a cui ești, zise el, destul că te iubesc.

– Dacă mă iubești, să fugim atuncea, zise ea lipindu-se mai tare de pieptul lui; dacă te-ar găsi mama, ea te-ar omorî, și dac-ai muri tu, eu aş nebuni ori aş muri și eu.

– N-aibi frică, zise el zâmbind și desfăcându-se din brațele ei. Unde-i mumă-ta?

– De când a venit, se zbuciumă în piua în care-ai încuat-o tu și roade cu colții la lanțurile ce-o închid.

– Ce-mi pasă! zise el răpezindu-se să vadă unde-i.

– Făt-Frumos, zise fata, și două lacrimi mari străluciră în ochii ei, nu te duce încă! Să te-nvăț eu ce să facem ca să învingi tu pe mama. Vezi tu buțile aste două? Una-i cu apă, alta cu putere. Să le mutăm una în locul alteia. Mama, când se luptă cu vrăjmașii ei, strigă când obosește: „Stăi, să mai bem câte-oleacă de apă!“ Apoi ea bea putere, în vreme ce dușmanul ei numai apă. De aceea noi le mutăm din loc: ea nu va ști și va bea numai apă în vremea luptei cu tine.

Precum au zis, aşa au și făcut.

El se răpezi după casă.

– Ce faci, babă? strigă el.

Baba, de venin, se smulse odată din piuă-n sus și rupse lanțurile, lungindu-se slabă și mare până-n nori.

Respect pentru omniști și cărți
– A, bine că mi-ai venit, Făt-Frumos! zise ea, făcându-se
iar scurtă, ia, acum hai la luptă, acu om vedea cine-i mai tare!

– Hai! zise Făt-Frumos.

Baba-l apucă de mijloc, se lungi răpezindu-se cu el
până-n nori, apoi îl izbi de pământ și-l băgă în țărâna
pân-în glezne.

Făt-Frumos o izbi pe ea și o băgă-n pământ până în
genunchi.

– Stăi, să mai bem apă, zise Mama-Pădurilor ostenită.

Stătură și se răsuflără. Baba bău apă, Făt-Frumos bău
putere, ș-un fel de foc nestins îi cutreieră cu fiori de răcoare
toți mușchii și toate vinele lui cele slăbite.

C-o putere îndoită, cu brațe de fier, o smuci pe babă de
mijloc și-o băgă-n pământ până-n gât. Apoi o izbi cu buzduganul în cap și-i risipi creierii. Cerul încărunți de nouri,
vântul începu a gême rece și a scutura casa cea mică în toate
încheieturile căpriorilor ei. Șerpi roșii rupeau trăsnind poala
neagră a norilor, apele păreau că latră, numai tunetul cânta
adânc, ca un proroc al pierzării. Prin acel întuneric des și
nepătruns, Făt-Frumos vedea albind o umbră de argint, cu
păr de aur despletit, rătăcind, cu mânilile ridicate și palidă.
El se apropie de ea și-o cuprinse cu brațele lui. Ea căzu ca
moartă de groază pe pieptul lui, și mânilile ei reci s-ascunseră-n sânul lui. Ca să se trezească, el îi sărută ochii. Norii
se rupeau bucăți pe cer, luna roșie ca focul se ivea prin spărturile lor risipite; iar pe sânul lui, Făt-Frumos vedea cum
înfloreau două stele albastre, limpezi și uimite – ochii miresei lui. El o luă pe brațe și începu să fugă cu ea prin furtună.
Ea-și culcase capul în sânul lui și părea că adormise. Ajuns
lângă grădina împăratului, el o puse-n luntre, ducând-o

Respect pentru români și cărți
– A, bine că mi-ai venit, Făt-Frumos! zise ea, făcându-se
iar scurtă, ia, acum hai la luptă, acu om vedea cine-i mai tare!

– Hai! zise Făt-Frumos.

Baba-l apucă de mijloc, se lungi răpezindu-se cu el
până-n nori, apoi îl izbi de pământ și-l băgă în țărâna
pân-în glezne.

Făt-Frumos o izbi pe ea și o băgă-n pământ până în
genunchi.

– Stăi, să mai bem apă, zise Mama-Pădurilor ostenită.

Stătură și se răsuflără. Baba bău apă, Făt-Frumos bău
putere, ș-un fel de foc nestins îi cutreieră cu fiori de răcoare
toți mușchii și toate vinele lui cele slabite.

C-o putere îndoită, cu brațe de fier, o smuci pe babă de
mijloc și-o băgă-n pământ până-n gât. Apoi o izbi cu buzduganul în cap și-i risipi creierii. Cerul încărunți de nouri,
vântul începu a gême rece și a scutura casa cea mică în toate
încheieturile căpriorilor ei. Șerpi roșii rupeau trăsnind poala
neagră a norilor, apele păreau că latră, numai tunetul cânta
adânc, ca un proroc al pierzării. Prin acel întuneric des și
nepătruns, Făt-Frumos vedea albind o umbră de argint, cu
păr de aur despletit, rătăcind, cu mânilor ridicate și palidă.
El se apropie de ea și-o cuprinse cu brațele lui. Ea căzu ca
moartă de groază pe pieptul lui, și mânilor ei reci s-ascunseră-n sânul lui. Ca să se trezească, el îi sărută ochii. Norii
se rupeau bucăți pe cer, luna roșie ca focul se ivea prin spărturile lor risipite; iar pe sânul lui, Făt-Frumos vedea cum
înfloreau două stele albastre, limpezi și uimite – ochii miresei lui. El o luă pe brațe și începu să fugă cu ea prin furtună.
Ea-și culcase capul în sânul lui și părea că adormise. Ajuns
lângă grădina împăratului, el o puse-n luntre, ducând-o

Făt-Frumos, ca și când ar fi vrut să-i spui ceva în taină, și-l trase la o fereastră mare, pe care vedea lacul cel întins. Ci el nu-i spuse nimica, ci numai se uită uimit pe luciul lacului și ochii i se împlură de lacrimi. O lebădă își înăltase aripele ca pe niște pânze de argint și cu capul cufundat în apă sfâșia fața senină a lacului.

– Plângi, împărate? zise Făt-Frumos. De ce?

– Făt-Frumos, zise împăratul, binele ce mi l-ai făcut mie nu ți-l pot plăti nici cu lumina ochilor, oricât de scumpă mi-ar fi, și cu toate astea vin să-ți cer și mai mult.

– Ce, împărate?

– Vezi tu lebăda ceea îndrăgită de unde? Tânăr fiind, aş trebui să fiu îndrăgit de viață, și, cu toate astea, de câte ori am vrut să-mi fac samă... Iubesc o fată frumoasă, cu ochii gânditori, dulce ca visele mării – fata Genarului, om mândru și sălbatic ce își petrece viața vânând prin păduri bătrâne. O, cât e de aspru el, cât e de frumoasă fata lui! Orice încercare de a o răpi a fost deșartă. Încearcă-te tu!

Ar fi stat Făt-Frumos locului, dar scumpă-i era frăția de cruce, ca oricărui voinic, mai scumpă decât zilele, mai scumpă decât mireasa.

– Împărate prè luminate, din câte noroace-ai avut, unul a fost mai mare decât toate: acela că Făt-Frumos ți-i frate de cruce. Hai, că mă duc eu să răpesc pe fata Genarului.

Și-și luă cai ageri, cai cu suflet de vânt, Făt-Frumos, și era să plece. Atunci mireasa lui – Ileana o chema – îi zise încet la ureche, sărutându-l cu dulce:

– Nu uita, Făt-Frumos, că pe cât vei fi tu departe, eu oi tot plâng.